

Ένα νομοσχέδιο που δεν το λέγανε Αρβανιτόπουλο

“Μαριέττα Γιαννάκου τις καταλήψεις άκου και ρώτα τον Αρσένη τι σε περιμένει”:

Βαφτίζοντας εκπαιδευτικά νομοσχέδια

Περνάει μάλλον απαρατήρητο, αλλά το “σχέδιο Αθηνά” είναι ίσως ο πρώτος εκπαιδευτικός νόμος μετά το 1982 που δεν βαφτίστηκε με το όνομα του τρέχοντος Υπουργού Παιδείας. Ως τώρα οι σχετικές βαφτίσεις των νομοσχεδίων της Παιδείας έδιναν κι έπαιρναν, με προφανή συνέπεια τα ονόματα των Ελλήνων Υπουργών Παιδείας παραδοσιακά να παραδίδονται στην αθανασία, αντίθετα με τα ονόματα όλων των άλλων συναδέλφων τους. Αθάνατοι λοιπόν ο Κοντογιαννόπουλος, ο Σουφλιάς, ο Γιωργάκης, ο Αρσένης, η Γιαννάκου - Κουτσίκου, η Διαμαντοπούλου. Και αντιστρόφως: θλιβερές σκιές παραδομένες στη λήθη οι υπουργοί Γεωργιάς, Αμύνης, Εξωτερικών και Οικονομικών από το 1990 και μετά.¹ Η πρακτική είχε τόσο βαθιές ρίζες, που πολλές φορές το επίθετο του υπουργού έφτανε να ονοματίζει και το αντίστοιχο “κίνημα”. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, οι Έλληνες post 90’s νεολαίοι, αντί να έχουν συμμετάσχει στο κίνημα του Βιετνάμ, είχαν να λένε για την συμμετοχή τους π.χ “στο κίνημα αντι-Αρσένη”.

Κατά συνέπεια, ένα φάντασμα πλανούνταν μονίμως πάνω από το υπουργείο παιδείας: ήταν η πολιτική εξαφάνιση του αγύρτη υπουργού την επόμενη φορά που θα εκφραζόταν η λαϊκή θέληση, δηλαδή στις επόμενες εκλογές. Το απευκαίριο μάλιστα συνέβη σε ουκ ολίγους φιλόδοξους αλλά απρόσεκτους νεωτεριστές, με πρώτο διδάξαντα τον κύριο Κοντογιαννόπουλο που από μια κακή εκτίμηση είχε την ατυχία να φάει στη μάπα το “κίνημα του '90 - '91”, να παραιτηθεί από υπουργός και να εξαφανιστεί για καιρό από το πολιτικό σκηνικό, αν και ουδέποτε από τη λαϊκή μνήμη.

Εκτός από διασκεδαστική, η παραδοσιακή βάφτιση των “νομοσχεδίων” και των “κινήματων” με το όνομα του εκάστοτε υπουργού έχει πολύ βαθιές πηγές, οπότε έχει να μας μάθει διάφορα για την Ελλάδα, το κράτος και την κοινωνία της. Από την άλλη βέβαια πρόκειται για ένα ζήτημα από αυτά που τείνουν να μένουν ανέγγιχτα και ακατανόητα, ακριβώς γιατί αφορούν το “κίνημα”. Μη γελιέστε: η αυτογνωσία και η αυτοκριτική είναι δύσκολο πράγμα. Δυο και τρεις φορές δύσκολο όταν έχουμε να κάνουμε με την Ελλάδα και το εκπαιδευτικό της σύστημα.

Ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα

Οι ιδέες των αυτόνομων γύρω από την καπιταλιστική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος δεν είχαν και πολύ καλή τύχη στην Ελλάδα. Για τους αυτόνομους, το εκπαιδευτικό σύστημα ήταν ένας από τους μεγάλους θεσμούς μέσω των οποίων το κείνσιανό κράτος είχε αναλάβει την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Δηλαδή το εκπαιδευτικό σύστημα ήταν ο κρατικός θεσμός που είχε αναλάβει τη μετάδοση των ρητών και άρρητων γνώσεων που απαιτούνταν ώστε οι εργάτες να μπορούν να ανταπεξέλθουν στα γνωσιακά και πειθαρχικά προπαιτούμενα της παραγωγικής διαδικασίας.

Οπωσδήποτε ετούτη εδώ δεν είναι κακή ιδέα. Στην Ελλάδα όμως υιοθετήθηκε με τρόπο χαρακτηριστικά στείρο και κατέληξε σε κάποιου είδους κακοκωνεμένο εργατισμό, σύμφωνα με τον οποίο φοιτητές και μαθητές ήταν όλοι τους εργάτες. Στις πιο διασκεδαστικές στιγμές της, η ελληνική ερμηνεία των αντιλήψεων των αυτόνομων είδε τη νομική σχολή και τα πολυτεχνεία γεμάτα ανυπότακτους προλετάριους που δεν είχαν να χάσουν παρά τις αλυσίδες τους. Από τη συγκεκριμένη οπτική γωνία τα σκονάκια των φοιτητών ήταν σαμποτάζ, το τάβλι στα κυλικεία ήταν άρνηση εργασίας και οι καταλήψεις τους άγριες (ή έστω ήμερες) εργατικές απεργίες.

Πραγματικά δεν έχουμε ιδέα για την κατάσταση και την λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος στις χώρες όπου διαμορφώθηκαν οι θεωρίες των αυτόνομων. Στην Ελλάδα πάντως, το εκπαιδευτικό σύστημα όντως διέθετε μια λειτουργία αναπαραγωγής της “γνωσιακής όψης” της εργατικής δύναμης. Σημειώστε βέβαια ότι αυτή η όψη ήταν πολύ περισσότερο αισθητή στην τεχνική εκπαίδευση των δεκαετιών από το 1950 έως το 1970 με την οποία ουδείς κινηματικός διανοητής έχει ποτέ κάνει τον κόπο να ασχοληθεί, και λιγότερο αισθητή στα post 90’s πανεπιστήμια για τα οποία έχουν κυθεί ποταμοί μελάνης.

Αλλά η “αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης” ως μετάδοση γνώσεων δεν ήταν η μοναδική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα. Δίπλα της, και σε στενή σχέση μαζί της,² βρίσκουμε την ανάγκη αναπαραγωγής της ταξικής δομής. Το εκπαιδευτικό σύστημα, εκτός από την “μόρφωση”, ήταν ο μηχανισμός μέσω του οποίου η ταξική δομή αναπαράγονταν με αυστηρά κληρονομικό τρόπο, ενώ η όλη διαδικασία εμφανιζόταν ως η πεμπτούσια της “αξιοκρατίας”. Δεν ήταν μόνο ότι τα παιδιά των εργατών έτειναν κατά σατανική σύμπτωση να μην “παίρνουν τα γράμματα” και να καταλήγουν επίσης εργάτες. Ήταν και ότι τα παιδιά των μεσαίων τάξεων κατέληγαν κατά πλειοψηφία να ακολουθούν το επάγγελμα του πατέρα τους. Τα αρσενικά παιδιά των γιατρών γίνονταν γιατροί, τα παιδιά των μηχανικών μηχανικοί. Έπειτα γνώριζαν μια καλή κοπέλα της τάξης τους, οι δύο νέοι παντρεύονταν και ούτω καθεξής.

Ειδικά για τις μεσαίες τάξεις, αυτό το σχέδιο συνδυαζόταν αρμονικά με την λειτουργία της ιδιόμορφης μικρής παραγωγικής μονάδας που ακούει στο όνομα ελληνική οικογένεια. Η οικογενειακή συσσώρευση πλούτου έτεινε να αποταμιεύεται για δύο ειδών σκοπούς. Ο ένας σκοπός αφορούσε τα θηλυκά τέκνα και λεγόταν προίκα. Εδώ είχαμε συσσώρευση οικοσκευής και ακινήτων, με άλλα λόγια την προετοιμασία του “σπιτικού”, των υποδομών της αναπαραγωγής. Ο άλλος σκοπός αφορούσε τα αρσενικά τέκνα και λεγόταν “μόρφωση”, κατά προτίμηση πανεπιστημιακή, με στόχο, πάλι κατά προτίμηση, τον διορισμό στο δημόσιο. Από εδώ είχαμε την εξασφάλιση του μισθού που θα χρηματοδοτούσε τη μακρόχρονη λειτουργία της υποδομής. Ο γάμος έωνε τις δύο μορφές του οικογενειακού πλεονάσματος σε μία και από ‘κει κι έπειτα η ζωή μιας νέας οικογενειακής παραγωγικής μονάδας μπορούσε να ξεκινήσει με τους καλύτερους οιωνούς.

Στον μεσοπόλεμο αυτή η διαδικασία χαρακτηριζόταν από σκληρά ταξικά φράγματα. Από τον εμφύλιο πόλεμο και μετά όμως, η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος άρχισε να αφορά όλο και περισσότερους. Η είσοδος στην τριτοβάθμια εκπαίδευση χρησιμοποιήθηκε από τη μια ως επιβράβευση της εθνικοφροσύνης των νικητών και από την άλλη ως παράγοντας καθησυχασμού των εναπομεινουσών “προδοτικών τάσεων” των ηττημένων. Ταυτόχρονα, οι ηττημένοι του εμφυλίου ανέπτυξαν την δική τους μεταπολεμική ιδεολογία. Ήταν μια ιδεολογία που αποθέωνε τη σκληρή εργασία και τις αντίστοιχες ανταμοιβές (“η δουλειά κάνει τους άντρες”), μια ιδεολογία προτεσταντική και συντηρητική, φτιαγμένη για καιρούς σπάνης, ήττας και κοινωνικής περιθωριοποίησης. Ιδεολογικοί λόγοι (που είχαν να κάνουν με τη στράτευση στην αριστερά) και υλικοί λόγοι (που είχαν να κάνουν με τις πολιτικές του μετεμφυλιακού κράτους) έφεραν αυτούς τους νεοπροτεστάντες ηττημένους να εκτιμούν ιδιαιτέρως τη “μόρφωση”. Από τη μια, γιατί η “μόρφωση” ήταν αυτό που έκαναν οι αριστεροί στις εξορίες, το ηθικό πλεονέκτημά τους έναντι της δεξιάς. Από την άλλη, γιατί η “μόρφωση” ήταν ο πλέον προφανής αλτήρας κοινωνικής ανόδου και διαφυγής από το πλέγμα των μετεμφυλιακών απαγορεύσεων. Για την αριστερή μετεμφυλιακή ιδεολογία, η “μόρφωση” αντικατέστησε την ταξική πάλη. Αυτή ήταν πλέον η βασική μέθοδος βελτίωσης της ταξικής θέσης.

Με αυτή την ιδεολογία για καύσιμο, οι αριστεροί έγιναν πολύ καλοί στη “μόρφωση”. Τα πανεπιστήμια εν τω μεταξύ είχαν ήδη αρχίσει να γίνονται μαζικά πριν από την έλευση της χούντας εισάγοντας όχι μόνο δεξιούς, αλλά και αριστερούς, αν όχι αδιακρίτως, πάντως σε επαρκείς ποσότητες.³ Πάντως η πλήρης μαζικοποίηση των πανεπιστημίων ξεκίνησε από το 1974. Η επιλογή του ελληνικού κράτους να αντικαταστήσει τον αποκλεισμό της αριστεράς με την αφομοίωση ήρθε εις πέρας πρώτα και κύρια μέσα από την όλο και ευκολότερη πρόσβαση στις ανώτατες σχολές. Ήταν ένα άνοιγμα που δεν αφορούσε μόνο τους προπτυχιακούς φοιτητές. Οι καθηγητικές έδρες, ειδικά εκείνες των “ανθρωπιστικών σπουδών”, γέμισαν με αριστερούς. Το σχήμα αποταμίευση > ανώτατη εκπαίδευση > διορισμός > κοινωνική άνοδος θριάμβευσε. Ειδικά από το 1982 και μετά, μαζί με τα μόρια του πτυχίου, τα παιδιά των αριστερών μπορούσαν να προσμετρούν στα κριτήρια διορισμού τους και την συμμετοχή των γονιών τους στην “Εθνική Αντίσταση”.⁴

Με άλλα λόγια, η λειτουργία αναπαραγωγής της ταξικής δομής εκφυλίστηκε και μετατράπηκε σε λειτουργία εξισορρόπησης των ταξικών αντιθέσεων και διανομής κρατικών πόρων. Από το 1990 και μετά, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ολο-

Ισορροπίες

Οι μηχανισμοί που διατηρούν κάθε κατάσταση δυναμικής ισορροπίας στη θέση της, τείνουν να παραμένουν αφανείς στις περιόδους κανονικής λειτουργίας, αλλά αρχίζουν να χάσκουν ανοικτοί στην περίοδο της κατάρρευσης. Ακολουθώντας αυτή τη μεγάλη αλήθεια, οι αντιδράσεις απέναντι στο σχέδιο Αθηνά μας δείχνουν τα πραγματικά κοινωνικά στηρίγματα της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Το πάνω γράφει “απαίτούμε τα ΤΕΙ στο νησί του πολιτισμού: Ζάκυνθος”. Κι έχει και Διονύσιο Σολωμό, έτσι για να γουστάρουμε.

κληρώθηκε στη μορφή που το γνωρίζαμε έως πρότινος. Από τη μια η μορφωτική του λειτουργία, για την οποία πολλά μπορεί να πει κανείς, αλλά ας υποθέσουμε πως υπάρχει. Από την άλλη όμως, μια λειτουργία διανομής κρατικών προσόδων σε τοπικές κοινωνίες. Μια λειτουργία διατήρησης της κοινωνικής συνοχής. Μια λειτουργία πάρκινγκ για τα παιδιά που δεν είχαμε πού να τα πάμε και για τους άνεργους που πλήθαιναν. Οι θρήνοι για την “κακοδιαχείριση” που έφερε τον αριθμό των σχολών “άνωτερης και ανώτατης εκπαίδευσης”, από 300 το 1990, να ξεπερνάει τις 500 σήμερα, είναι προφανώς κίβδηλοι. Προέρχονται άλλωστε από τους ίδιους ανθρώπους που επί τριάντα και βάλε χρόνια σχεδίαζαν αυτή την επέκταση και την πραγματοποιούσαν. Η “αλόγιστη επέκταση του εκπαιδευτικού συστήματος”, δεν ήταν κακοδιαχείριση, αλλά ό,τι κοντινότερο διέθετε το ελληνικό κράτος σε εργαλείο social engineering. Μαζί βέβαια με την -επίσης “αλόγιστη”- “επέκταση του δημοσίου τομέα” και την συστηματική παρανομοποίηση των μεταναστών εργατών που άρχισαν να καταφθάνουν από το 1990 και μετά.

Ιδέες για το εκπαιδευτικό σύστημα από την δεκαετία του '90

Και τώρα ερχόμαστε στα δύσκολα. Η κρατική λειτουργία social engineering που κατ' ευφημισμόν αποκαλούμε εκπαιδευτικό σύστημα είχε και τον συνδικαλισμό που της αντιστοιχούσε. Με θαυμαστή συνέπεια, αν έχει κανείς υπ' όψη την ιστορία του πράγματος, αυτός ο συνδικαλισμός ήταν, όχι απλά αριστερής, αλλά ακροαριστερής προέλευσης και φρασεολογίας. Στην πράξη βέβαια, οι ακροαριστερές οργανώσεις του φοιτητικού συνδικαλισμού συμπεριφέρονταν ως οι χειρότερες συντεχνίες. Όπως μας έλεγε πρόσφατα ένας αριστερός σύντροφος,

Εγώ [στη δεκαετία του '90] ήμουν φοιτητής στα Γιάννενα και ήμουν ΕΑΑΚ μέχρι τα μπουνιά. Και πάλι όμως, όποτε ερχόμουν στην Αθήνα, οι εδώ σύντροφοι, ειδικά του Πολυτεχνείου, με άφηναν άναυδο. Ειδικά με την επιμονή τους να μιλούν για “επαγγελματικά δικαιώματα”. “Ρε παιδιά”, τους λέγαμε εμείς από τις καθηγητικές σχολές, “εμείς λέμε “εργασιακά δικαιώματα” για να υπενθυμίζουμε ότι είμαστε εργαζόμενοι. Εσείς τι σκάλωμα έχετε φάει με αυτό το “επαγγελματικά” και το λέτε συνέχεια;”⁵.

Ας προσέξουμε τις φαντασιώσεις που ήδη στη δεκαετία του '90 γέμιζαν τα κρανία των κατά τα άλλα ακροαριστερών φοιτητών του Πολυτεχνείου. Ετούτοι εδώ δεν ήταν πλέον ικανοποιημένοι με τα “εργασιακά δικαιώματα”, δηλαδή την εργασία ως “δικαίωμα” και τον εργάτη ως “δικαιούχο” της. Είχαν περάσει στο επόμενο level και θεωρούσαν “δικαίωμα” την άνοδο στην κατάσταση του “επαγγελματία”, προφανώς με το επίθετο “ελεύθερος” να караδοκεί έτοιμο για χρήση. Δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με τις ψευδαισθήσεις μεγαλείου των φοιτητών του πολυτεχνείου. Όπως είδαμε και παραπάνω, έχουμε να κάνουμε με το επόμενο level της μετεμφυλιακής αριστερής ιδεολογίας, της ψυχωσικής εμμονής σύμφωνα με την οποία η “μόρφωση” είναι ο μοναδικός τεχνικά εφικτός και ηθικά αποδεκτός τρόπος βελτίωσης της ταξικής θέσης.

Οι ακροαριστεροί συνδικαλιστές δεν ήταν οι εφευρέτες αυτής της ιδεολογίας. Ήταν απλά οι πιο συνειδητοί εκφραστές της, οι κατ' επάγγελμα μεσολαβητές της. Πέρα από αυτούς, στα μυαλά του -επιτέλους ενιαίου- εθνικού κορμού της δεκαετίας του '90, “η μόρφωση” είχε πάψει να είναι απλά “μέθοδος βελτίωσης της ταξικής θέσης”. Τώρα είχε γίνει “δικαίωμα του λαού”, κρατική υποχρέωση του καλού κράτους προς τους καθώς πρέπει πολίτες του. Ταυτόχρονα, και κάπως παράδοξα βέβαια, οι εκπαιδευτικές ιδεολογίες δεν είχαν παρατήσει τον μεγάλο σκοπό της εξασφάλισης της ταξικής ανωτερότητας. Εμβληματική ατάκα κάθε γενικής συνέλευσης των αγωνιζόμενων φοιτητών ήταν το “δεν σκοτώνομαι εγώ τόσα χρόνια στο διάβασμα για να...”.

Εγώ να 'μαι καλά κι οι άλλοι όλοι να πα 'να γαμηθούνε.

Τέτοιες ήταν οι εμβληματικές ιδέες της εποχής.

Τελικά γιατί όχι “νόμος Αρβανιτόπουλου”;

Να λοιπόν οι ιδέες για την εκπαίδευση, ως είχαν μέχρι το 2008. Η εκπαίδευση ζούσε υπό την κυριαρχία του ενιαίου σώματος των φοιτητών. Η κοινωνική άνοδος των φοιτητών ήταν εξασφαλισμένη από το καλό κράτος που εξασφάλιζε την δωρεάν

παιδεία. Υπήρχε βέβαια και το κακό κράτος που πολλές φορές, προσκολλημένο στα συμφέροντα του “κεφαλαίου” καθώς ήταν, έτεινε να φέρνει προσκόμματα στην “δωρεάν παιδεία”. Πάντα όμως, και εννοούμε πάντα, το κακό κράτος ηττούνταν από τους “αγώνες” του ενιαίου φοιτητικού σώματος. Το “κακό κράτος” ήταν βέβαια οι υπουργοί που τιμωρούνταν για την κακία τους, πρώτα δίνοντας το όνομά τους σε νομοσχέδια και κινήματα και έπειτα παραδιδόμενοι στο μαύρισμα της λαϊκής εντολής. Η όλη διαδικασία επισημαινόταν με τη χαρακτηριστική διατύπωση “έχει κίνημα φέτος”⁶.

Η τελευταία φορά που αυτό το ετήσιο “κίνημα” προσπάθησε να εμφανιστεί ήταν με το “νομοσχέδιο Διαμαντοπούλου”. Τότε η επίθεση του κακού κράτους, δεν είχε μόνο να κάνει με τους “αιώνιους φοιτητές” και την αποβολή τους από το ενιαίο φοιτητικό σώμα, αλλά και με τα άγια των αγίων, δηλαδή με τη συμμετοχή “των φοιτητών” στους θεσμούς μεσολάβησης που άκουγαν στο όνομα “συνδιοίκηση”. Εν ολίγοις τα πράγματα ήταν όπως έπρεπε για μια ακόμη μεγαλειώδη στιγμή του ακόμη πιο μεγαλειώδους φοιτητικού κινήματος. Και όμως, ετούτη τη φορά η απογείωση του “κινήματος” απέτυχε παταγωδώς. Όχι γιατί η κακή κυρία Διαμαντοπούλου δεν πόνεσε, αλλά γιατί τα παλιά κόλπα ήρθαν αντιμέτωπα με μια νέα κατάσταση. Γιατί το καλό και το κακό κράτος μάς τελείωσε και μαζί μάς τελειώνει και το ενιαίο φοιτητικό σώμα. Στη θέση του έχουμε ένα γιγάντιο σύστημα θεσμών και υποδομών, ένα μακρόβιο σώμα μεσολαβητικών πρακτικών και ένα σώμα ιδεολογιών, που όλα μαζί πάνε για φούντο κατ' εντολήν του κράτους. Οι πελάτες του ακροαριστερού συνδικαλισμού κατάλαβαν την αλλαγή πριν από τους συνδικαλιστές τους, με την έκτη αίσθηση που χρησιμοποιεί ο μικροαστός για να καταλαβαίνει τα κούγια των αφεντάδων του. Και απ' το να κάνουν “κίνημα φέτος” προτίμησαν να πάνε για διάβασμα μπας και γλυτώσει ο καθείς το τομάρι του. “Κι όλοι οι άλλοι να 'πα να γαμηθούνε” κατά τα γνωστά.

Τώρα, δυο χρόνια μετά, η επόμενη επίθεση του κακού κράτους βρίσκει τους νομούς των νομοσχεδίων σε βαθιά αμηχανία. Ο ρόλος τους τελειώνει. Ο συνδυασμός του Μαρξ και του Λένιν με τα “επαγγελματικά δικαιώματα” φαντάζει όλο και πιο αρχαϊκός. Οι ιθύνοντες του ελληνικού κράτους νοιάζονται όλο και λιγότερο για το “πολιτικό κόστος” - η διατεταγμένη υπηρεσία που έχουν αναλάβει, βαραινεί όλο και περισσότερο και περιλαμβάνει στον πυρήνα της το τέλος των συνδικαλιστικών μεσολαβήσεων. Και πολύ συμβολικά, ετούτο το νομοσχέδιο δεν το λένε Αρβανιτόπουλο. Τι να πει κανείς; Πιθανόν να πρόκειται για μια από εκείνες τις φορές που η γλώσσα από διαίσθηση γλιστρά στις σωστές διατυπώσεις δίχως να χρειάζεται τη μεσολάβηση του εγκεφάλου...

Σημειώσεις

1. Μερική εξαίρεση αποτελούν οι υπουργοί εργασίας (Γιαννίτσης!) για λόγους που μέχρι να φτάσετε στο τέλος του κειμένου, θα τους έχετε καταλάβει μόνοι σας.
2. Θα έλεγε κανείς ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για το ίδιο πράγμα. Εξαρτάται από το πόσο γόνιμος -ή αντίστοιχα στείρος- είναι ο ορισμός της έννοιας “εργατική δύναμη”.
3. Η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών που μιλούν στο ντοκιμαντέρ “Τα Κορίτσια της Βροχής”, στην περίοδο της κούντας ήταν φοιτήτριες. Και μάλιστα σε σχολές πρώτης γραμμής. Παρότι εργατική στην πλειοψηφία της, η εξέγερση του 1973 αποδόθηκε στους “φοιτητές”, ακριβώς γιατί το συγκεκριμένο είδος, εξοπλισμένο με πολιτικές δεξιότητες που έφερνε απ' έξω, αλλά εξασκούσε καθημερινά μέσα στις σχολές, έκανε δυσανάλογα αισθητή την παρουσία του.
4. Δεν το λέμε μεταφορικά. Σύμφωνα με τον νόμο 1285/1982 “Για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης του Ελληνικού Λαού εναντίον των στρατευμάτων Κατοχής, 1941 - 44”, η συμμετοχή των γονιών στην “Εθνική Αντίσταση” έδινε στα παιδιά μόρια για τον διορισμό στο δημόσιο.
5. Από μνήμης αναπαραγωγή συζήτησης με τον Γ., 3/2013.
6. Όπως καταλαβαίνουμε, η σείρα αντιγραφή των ιδεών των αυτόνομων για την εκπαίδευση στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, κόλλησε μια χαρά με το “ενιαίο φοιτητικό σώμα” των ακροαριστερών. Λογικό, γιατί στις καπιταλιστικές κοινωνίες, το “είμαστε όλοι εργάτες” είναι λειτουργικά ισοδύναμο με το “κανείς εδώ δεν είναι εργάτης”. Το πράγμα γινόταν ιδιαίτερος εμφανής όταν είχε “κίνημα φέτος” και όλοι μαζί οι “εργάτες” κάνανε ό,τι αποφάσιζαν οι “ακροαριστεροί”.